

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

УДК 159.922.761: 378

М. В. Савчин

Актуалізація проблеми психологічного супроводу розвитку особистості пов'язана з процесами гуманізації освіти. Як свідчить аналіз досліджень, у процесі навчання студент з обмеженими можливостями відчуває низку проблем: адаптація в період навчання, екзистенційні проблеми (проблема сенсу життя, самовизначення, індивідуалізації, самоактивності, самоповаги, свободи вибору тощо). Для їх вирішення необхідно виявити особисту участь, усвідомлення проблеми, “прийняття” людини, побудова такої системи психологічного супроводу студента, яка б повною мірою сприяла розширенню завдань розвитку в юнацькому віці і враховувала реалії освітнього процесу. При цьому психологічний супровід розуміється як діяльність суб'єкта навчально-виховного процесу, спрямована на надання превентивної й оперативної допомоги. Його психологічний аспект полягає в життєвому самовизначенні, у підготовці до здійснення вибору у кризових ситуаціях, саморозкриття та усунення суб'єктивних перешкод до розвитку, у зміцненні психологічного здоров'я, а також наданні допомоги в конкретній психотравмуючій ситуації.

Метою статті є теоретичний аналіз поняття психологічного супроводу розвитку особистості студента з обмеженими можливостями.

Психологічний супровід розвитку особистості студента базується на принципах морального виховання, є одним з актуальних проблем зарубіжної і вітчизняної педагогічної психології. Аналіз зарубіжних досліджень свідчить, що в зарубіжній психології та соціології супровід розглядається переважно в прикладних дослідженнях.

У суспільстві феномен психологічного супроводу існував завжди, хоча як соціальний інститут виник і сформувався лише до середини ХХ століття, у

результаті чого з'явилась ціла низка нових професій – соціальний працівник, психолог-консультант, психолог-психотерапевт.

Багато зарубіжних досліджень проблеми психологічного супроводу засновано на принципах: співчуття, самостійності, самореалізації, розвитку особистості, адаптації до реальності, здатності контролювати своє життя в різних обставинах (І. Харді, К. Хорні, К. Юнг, Г. Мари та ін.) Так, Г. Меррей вважав, що потреба в психологічній підтримці є найважливішою потребою людини, яка передбачає співчутливу допомогу близькому, захист і турботу про нього [3].

Моделі психологічного супроводу, засновані на ідеях психоаналізу, висловлюють прагнення допомогти людині усвідомити справжню причину страждань, приховану в несвідомому, зробити травмуючі переживання усвідомленими, доступними осмисленню та частково контролю. Так, А. Адлер підкреслював, що підтримка може компенсувати неповноцінність і перетворити слабкість у силу. Психологічна допомога та підтримка спрямовані на: соціальне пристосування, прийняття соціально схвалюваних зразків поведінки як критеріїв душевного здоров'я; лікування душі, пов'язані з орієнтацією на досягнення життєвих цілей, моральності, цілісності, здатності любити; набуття особистістю психологічної свободи в умовах суспільства, що пригнічує і нівелює особистість [1].

Сьогодні у вітчизняній психології відмічається розмаїття підходів щодо розуміння феномену психологічного супроводу, що позначається у визначенні його сутності, структури, видів, напрямків. Науковці виокремлюють такі сфери його застосування, як:

- психологічна допомога студентам;
- задоволення емоційних запитів, пов'язаних із набуттям особистісної ідентичності в процесах культурного, етнічного й етичного самовизначення;
- сприяння у виробленні стійких ціннісних і моральних норм;
- допомога у вирішенні екзистенційних проблем (адаптації, індивідуалізації, інтеграції тощо). Це передбачає вирішення спектру проблем,

пов'язаних із подоланням почуття неповноцінності, сексуальними проблемами, проблемою становлення особистісного та соціального статусу;

– проблематика психологічного здоров'я (превентивна і поточна допомога при душевних стражданнях, пов'язаних із розладами настрою, життєвими стресами, конфліктами, межовими станами);

– професійне консультування, яке містить у собі як загальне орієнтування у виборі тієї чи іншої професії (як скласти “резюме”, як і де отримати іншу професію, де знайти роботу за своїми можливостями).

Розвиток суб'єктності в процесі психологічного супроводу студентів передбачає сприяння в реалізації їх прагнення бути особистістю на інтраіндивідуальному, метаіндивідуальному рівнях; організацію такої взаємодії зі студентами, компонентно-структурний склад якої створює можливості для їх особистісного та професійного зростання.

У технологічному плані психологічний супровід виступає як система засобів, що містять у собі різні форми, методи і прийоми допомоги особистості. Їх підбір обумовлено принципами особистісно розвивальної освіти, яка заснована на гуманістичних ідеях та реалізується в суб'єктній взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Важливою підставою психологічного супроводу в умовах навчально-виховного процесу є довірче спілкування, що свідчить про розуміння і прийняття суб'єктами навчальної діяльності один одного.

Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що діти і молодь з особливими потребами мають низку невирішених психологічних проблем, які пов'язані з негативним впливом їх мікросоціального оточення та психогенною травматизацією в зв'язку з наявністю фізичного (соматичного) дефекту. Для них характерними є дезадапційні вияви і кризи, що виявляються у перенапруженні емоційної сфери та поведінкових порушеннях.

Відомі такі аспекти психолого-педагогічних проблем студентів з вадами здоров'я: первинний дефект призводить до своєрідності розвитку пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, самоідентифікації; недостатність

фізичних або психічних ресурсів для задоволення актуальних потреб, психологічно складні обставини і порушення збалансованості взаємодії людини та середовища є джерелом тривоги; переживання з приводу дефекту, специфічні умови виховання і характер стосунків у сім'ї спричиняють виникнення вторинних особливостей особистості хворої дитини у вигляді різноманітних характерологічних зсувів; фізичний інвалідизуючий дефект впливає, передусім, на емоційно-оціночну складову “Я-концепції”, тобто формує неадекватність самосприйняття та сприйняття оточуючих; соціальна депривація і своєрідне ставлення оточуючих призводять до проблем у взаємовідносинах.

Інваліди з дитинства опиняються у дещо своєрідній ситуації. Стосовно них переважає реакція гіперопіки. Члени сім'ї надмірно піклуються про дитину, живуть не “разом”, а “замість” дитини, вирішуючи за неї всі проблеми, з'ясовуючи за неї всі її потреби. Люди, які росли в таких ситуаціях, стають безпорадними перед вимогами дорослого життя, не займаються трудовою діяльністю, маючи навіть незначний дефект. Зустрічається також й емоційне відсторонення – інколи явне, інколи неявне, що приховується за маскою підвищеного піклування про здоров'я дитини. Відсутність тісного емоційного контакту батьків з дитиною, брак любові, тепла призводять до того, що її особистість розвивається з відхиленнями, дитина виростає замкнутою та агресивною. Часто позбавлені можливості повноцінного спілкування зі здоровими дітьми діти-інваліди мають неадекватні, убогі уявлення про реальне життя (у тому числі і про світ професій). Розвиток особистості відбувається в умовах, які породжують такі негативні особистісні риси, як емоційна незрілість, неадекватна самооцінка, невпевненість у собі, брак волі, наполегливості, інколи, імпульсивність, агресивність, що, у свою чергу, призводить до асоціальної поведінки. Такі інваліди потребують тривалої індивідуальної психокорекції. Вони “занурюються” у хворобу, загальне тло їх емоцій та відчуттів – негативне. У більшості з них спостерігається переживання втрати сенсу життя [2].

Соціалізація особистості охоплює такі важливі сфери життєдіяльності людини, як людина і професійна сфера, людина та суспільство, людина і самоусвідомлення, тобто змістовний бік соціалізації містить:

- формування професійних намірів, знань, навичок, які надають змогу людині включатися у систему трудових, виробничих та суспільних відносин;
- формування системи регулятивних механізмів громадської поведінки;
- систему ціннісно-нормативних, правових, етичних, соціальних, політичних уявлень, ціннісних орієнтацій, поглядів тощо;
- формування механізмів саморегуляції можливостей до самооцінки, самокритичності.

Психологічний супровід студентів з обмеженими можливостями є діяльністю, спрямованою на відновлення оптимального психологічного стану особистості з метою повного або часткового вирішення проблемної ситуації, що полягає в протиріччі між необхідністю активної діяльності, здійснюваної в колективі, і наявними обмеженнями в спілкуванні.

Психологічний супровід особистісного розвитку студентів буде ефективним за умови його цілеспрямованості та системності; полісуб'єктності й особистісної орієнтованості; спрямованості на формування ситуації розвитку особистості та її параметрів, які є важливими для особистісного розвитку:

- позитивне самоствавлення;
- емоційна стабільність;
- соціально-психологічна компетентність.

При впровадженні системи супроводу навчання студентів з обмеженими можливостями слід урахувати психофізичні особливості і проблеми навчання студентів-інвалідів різних нозологій, їх потреби у компенсації сенсорних вад, що заважають сприймати навчальний матеріал, соціально-психологічні чинники, які ускладнюють інтеграцію студентів у вищому навчальному закладі, потреби у фізичній реабілітації та багато інших.

Супровід навчання і виховання студентів з обмеженими можливостями базується на таких засадах:

- забезпечення архітектурної безбар'єрності освітнього середовища;
- забезпечення доступності в усіх форм навчання й освітніх послуг;
- запровадження спеціальних технологій та адаптивних технічних засобів навчання;
- індивідуалізація й адаптація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей студентів з інвалідністю;
- поєднання традиційних та інноваційних підходів до розвитку людини з особливими потребами;
- створення умов для медико-фізичної реабілітації студентів;
- створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення і самореалізації студентів;
- професійна адаптація студентів з обмеженими можливостями.

Основною метою психологічного супроводу студентів з обмеженими можливостями є соціальний розвиток вищого навчального закладу через використання людських чинників, а також індивідуальний розвиток кожного суб'єкта навчально-виховного процесу, підвищення його творчого потенціалу; інноваційна, освітня діяльність педагогів, що пов'язана з запровадженням особистісно зорієнтованих технологій організації педагогічного процесу; соціалізація й індивідуальний розвиток студентів; запровадження ефективних психологічних технологій у практику освіти.

Виходячи з вищезазначеної мети, варто визначити основні завдання психологічного супроводу:

1. Визначення напрямків і необхідних умов індивідуального розвитку учасників психолого-педагогічного процесу вищого навчального закладу. Системне відстеження (діагностика) психолого-педагогічного статусу студента та динаміки його психічного розвитку у процесі навчання.

2. Створення комплексної програми психологічного супроводження (планування) на всіх етапах розвитку особистості студента. Складання гнучких моделей організації навчально-виховного процесу, які можуть

трансформуватися залежно від психологічних особливостей студентів. Розробка і ведення карт індивідуального розвитку студентів.

3. Надання допомоги студентам (профілактика) в їх особистісному розвитку.

4. Корекція, що передбачає певну систему та складається із взаємопов'язаних блоків моделі психологічного супроводу: тестування, спостереження, анкетування, соціальне опитування.

5. Розробка критеріїв ефективності діяльності учасників навчально-виховного процесу, аналіз результатів моніторингу розвитку особистісних параметрів.

Виходячи із завдань, визначаємо найосновніші принципи психологічного супроводу:

1. Принцип науковості – здійснення діяльності на основі досягнень сучасної науки з використаннями діагностичних методик.

2. Принцип гуманізації – пріоритету інтересів особистості студента.

3. Принцип особистісно-зорієнтованого навчання.

4. Принцип сенситивності – урахування вікової періодизації в розвитку певних видів психічної діяльності.

5. Принцип індивідуального підходу – урахування індивідуальних темпів і напрямків розвитку особистості студента та викладача.

6. Принцип діяльнісного підходу – вивчення особистості студентів і викладачів у процесі діяльності, приймаючи за основний показник динаміку розвитку певних якостей особистості.

7. Принцип системності – розгляд явищ у системі психолого-педагогічного процесу та сукупності взаємодій суб'єктів педагогічного процесу.

Психологічний супровід є цілеспрямованою діяльністю психолога (або групи психологів) зі створення необхідних умов для оптимального функціонування особистості.

За своїм змістом психологічне супроводження виходить за межі індивідуальної або групової роботи психолога. За окремими аспектами технологія психологічного супроводу подібна до довгострокового “ведення випадку” стосовно конкретної особистості.

Технологічний аспект психологічного супроводження передбачає вирішення таких важливих завдань, як:

– ефективне використання наявних ресурсів для оптимальної і швидкої адаптації особистості;

– надання допомоги особистості студента, для того, щоб у майбутньому він міг вирішувати проблеми, в основному за рахунок мобілізації власних ресурсів;

– забезпечення партнерських відносин між студентом, психологічною службою, іншими державними та громадськими установами з метою забезпечення прав студентів-інвалідів [3].

Подані точки зору надають можливість стверджувати, що психологічний супровід базується на внутрішньому потенціалі суб'єкта, метою якого є не визначення конкретного шляху розвитку і контролю дії, а лише сприяння у виявах самостійності, формування спрямованої активності, якщо це є необхідністю. Основні напрямки психологічного супроводу – це попередження виникнення проблем особистісного зростання, вирішення актуальних завдань навчання, професійного становлення, а також розвиток психологічної компетентності суб'єкта.

Отже, підводячи підсумок, зазначимо, що в процесі навчання студентів з обмеженими можливостями не завжди повно враховуються особливості розвитку їх особистості. Наслідком цього є зниження активності студентів у навчальному процесі, їхнє невміння оцінювати та співвідносити свої можливості з освітніми вимогами, що в подальшому негативно впливає на інтеграцію людини з особливими потребами у активне життя суспільства. Вони потребують психологічної допомоги вже на етапі професійної підготовки. Тому

слід враховувати сучасні дослідження для організації психологічного супроводу особистості студента з обмеженими можливостями.

Список використаної літератури

1. Адлер, А. Наука жить / А. Адлер ; [пер. с англ. и нем.]. – К. : Port-Royal, 1997. – 288 с.
2. Бочелюк, В. Й. Психологія людини з обмеженими можливостями : навч. посіб. / В. Й. Бочелюк, А. В. Турубарова. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 264 с.
3. Васьківська, С. В. Соціально-психологічний супровід клієнтів: Технологія ведення консультативного діалогу : навч. посіб. / С. В. Васьківська. – К. : В. Главник, 2006. – 128 с.